

ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ЧАСУ В КОНЦЕПЦІЇ Е. ГУССЕРЛЯ ТА МЕТАФІЗИКА ОБ'ЄКТА В СИСТЕМІ СПЕКУЛЯТИВНОГО РЕАЛІЗМУ Г. ГАРМАНА: ПРОБЛЕМА УЗГОДЖЕННЯ ПОЗИЦІЙ

*Ляшенко Д., Національний університет «Одеська морська академія»,
email sepulka@meta.ua, ORCID 0000-0002-5043-6211*

*Ханжи В., Одеський національний медичний університет,
email Vladkhan.od@ukr.net, ORCID 0000-0002-2441-094X*

У статті розглядається можливість виявлення метафізичних підстав феноменології Едмунда Гуссерля через вчення спекулятивного реалізму Грема Гармана, зокрема в контексті проблеми часу. Описується складність взаємодії концепції часо-свідомості у Гуссерля з об'єкт-орієнтованим підходом спекулятивного реалізму, що наголошує на об'єктах, незалежних від людського досвіду. Висловлено пропозицію щодо аналізу підстав, на яких обидва підходи могли б доповнювати одне одного в контексті розуміння онтології темпоральності та, ширше, взаємодії між свідомістю та реальністю.

Ключові слова: Гуссерль, феноменологія, часо-свідомість, Гарман, спекулятивний реалізм, об'єкт, метафізика, кореляціонізм.

OBJECTIVATION OF TIME IN THE CONCEPT OF E. HUSSERL AND METAPHYSICS OF THE OBJECT IN THE SYSTEM OF G. HARMAN'S SPECULATIVE REALISM: THE PROBLEM OF RECONCILIATION OF POSITIONS

*Lyashenko D., National University "Odesa Maritime Academy",
email sepulka@meta.ua, ORCID 0000-0002-5043-6211*

*Khanzhy V., Odessa National Medical University email Vladkhan.od@ukr.net,
ORCID 0000-0002-2441-094X*

The article considers the possibility of revealing the metaphysical foundations of Edmund Husserl's phenomenology through Graham Harman's speculative realism, particularly in the context of the problem of time. The difficulty of interaction of the Husserl's concept of time-consciousness with the object-oriented approach of speculative realism, which emphasizes objects independent of human experience, is described. The suggestion to analyse the grounds on which both approaches could complement each other in the context of understanding of time ontology and, more broadly, the interaction between consciousness and reality is made.

Keywords: Husserl, phenomenology, time-consciousness, Harman, speculative realism, object, metaphysics, correlationism.

У цій роботі розглядаються передумови евристичного «прояснення» метафізико-методологічного каркасу феноменології Едмунда Гуссерля вченням спекулятивного реалізму Грема Гармана. При цьому особлива увага приділяється проблемі часу, яка є точкою входу до можливого узгодження цих конфліктуючих підходів. У запропонованому контексті ми маємо намір дослідити такі питання: 1) Як можлива об'єктивація часових властивостей у рамках феноменологічної позиції Гуссерля? 2) Як саме може радикально об'єктивістська установка спекулятивного реалізму враховувати досвідну даність часо-свідомості?

Вихідна позиція гуссерлівської концепції *time-consciousness* – дистанціювання від дослідження об'єктивного часу. Основою його феноменології як методології є *epoché* («дужкування»), тобто призупинення метафізичних припущень про світ поза критичного дослідження досвіду свідомості. Гуссерль фокусує свою увагу не на часі, що супроводжує процеси об'єктивного світу, і навіть не на часі переживання у його екстеріоризованому модусі. Саме розкриття часової сутності предметів сприйняття, пам'яті, очікування, тобто осмислення *часо-свідомості*, є ключовою спрямованістю феноменологічного підходу до проблеми темпоральності. Отже, свідомість (яка є своєрідним універсумом дискурсу феноменолога) за Гуссерлем має темпоральну структуру (Ханжи, Ляшенко, 2023, 2024).

Проте сам Гуссерль не відкидає питань, пов'язаних з об'єктивацією часу, цілком і повністю, ба більше, у відповідних частинах низки його робіт такі питання піддаються спеціальному розгляду. Ця компонента спадщини філософа є донині недостатньо дослідженою, хоча представляє собою вельми значущий додаток до його феноменології часу і, як думається, необхідний етап розвідок мислителя щодо проблематики часу взагалі. Зрозуміло, що дослідження даного проблемного поля має бути випереджене проясненням того, що має на увазі німецький філософ, кажучи про об'єктивний час. З низки способів об'єктивації часу, які Гуссерль використовує у своїх роботах, у фокус нашої уваги в цих матеріалах потрапляють два з них.

Перший шлях об'єктивації часу, на думку мислителя, базується на можливості свідомості виявляти ідентичність в багаторазово відтворюваних актах досвіду пережитої події. Філософ зазначає, що, з одного боку, і теперішній час, і час спогаду (цілком можливо, що тут Гуссерль має на увазі як «спогад» ретенційного, так і протенційного плану) характеризуються постійною інтенційованістю з кожного нового моменту «тепер» у потоці свідомості. Однак, з іншого боку, на відміну від актуального часу, час у спогаді є специфічним саме тим, що в його суб'єктному плинні закладаються підстави часової об'єктивності, тобто саме спогад виступає феноменологічним ключем подібного конституювання. Це виявляється можливим за рахунок того, що в низці первинних імпресій та наступних модифікацій на базисі змістової тотожності викристалізовується якість первинне усвідомлення єдності. Звичайно, те, із чим відбувається процес становлення (наприклад, тон, що триває), зазнає певних змін, які стосуються так званого модусу даності «змісту в його тривалості» (за допомогою чого ним, власне, і отримується темпоральна вираженість). Але суто змістовно воно при цьому залишається незмінним. У світлі показаного проясняється думка Гуссерля про об'єктивацію часового потоку. Якщо врахувати, що, згідно з поглядами мислителя, «об'єкт є єдністю свідомості, яка може виявитися у повторних актах (отже, у часовій послідовності) як така сама [єдність]...» (Гуссерль, 1994) (у перекладі – авт.), то виходить, що саме на підставі цієї внутрішньої єдності час спогаду кожною своєю точкою презентує відповідні об'єктивно-часові моменти (Гуссерль, 1994). Певною мірою ця думка є співзвучною до позиції Гуссерля, викладеної у «Бернауських рукописах про часо-свідомість» ('Die Bernauer Manuskripte Über das Zeitbewusstsein', Hua

XXXIII), де він пише про вихід на рівень об'єктивації в процесі впорядкування темпоральних паралелей (шарів та форм рефлексії) між актами та предметами сприйняття, коли останні розглядаються в аспекті їхньої тривалості (Гуссерль, 2012).

Перейдемо до другої підстави об'єктивації часу (і відповідного значення цього поняття) за Гуссерлем. Філософ справедливо зауважує, що цей важливий нюанс не може бути проігнорований навіть у рамках феноменологічного підходу, оскільки: а) «...являється часове, часовість сутнісно належить предмету, що являється...» (Гуссерль, 1994) (у перекладі – авт.); б) логіка вимагає говорити про конституювання єдиного «...одного часу, у якому схоплюється темпоральність речі, у який вбудовується її тривалість, так само як і тривалість всіх речей і речових процесів, що належать до оточення цієї речі» (Гуссерль, 1994) (у перекладі – авт.). Природно виникає і «дзеркальна» гіпотеза – у тому, що об'єктивація часу, до ідеї якої привела запропонована індукція, має бути за змістом представлена у феномені, конкретніше – у феноменологічній часовості. Отже, доречно стверджувати відповідність кожного образу в цьому потоці об'єктивним фазам становлення (часовим фазам) речі, що уявляється.

Відомо, що Гуссерль оперує трьома типами темпоральності (Захаві, 2003): абсолютний потік свідомості, внутрішня часо-свідомість та космічний час. Його ключовий наголос – у висуненні часовості як необхідної, фундаментальної структури свідомості (Ханжи, Ляшенко, 2023, 2024). Однак щодо опису метафізики часовості поза часо-свідомістю філософ залишається дуже скупим або обережним. Це впливає, по-перше, з еросché як методологічного обмеження метафізики, по-друге, із незавершеності проєкту його трансцендентальної метафізики. З показаного постає цікаве питання: яка метафізика часу відповідає феноменологічній методології Гуссерля? Проте це питання потребує окремого розгляду.

Будь-яке явище легше розглядати, коли воно наявне як ціле, або, наприклад, досліджуючи його наслідки («логічні», історичні). Перша опція, якщо виходити з незавершеності метафізичної моделі німецького філософа (Спарроу, 2014), нам, очевидно, не доступна. Стосовно наслідків феноменологія за сто років породила різноманітне потомство (Захаві, 2017), серед якого в останні роки виділяється так званий спекулятивний реалізм (Гарман, 2018). Але проблема в тому, що цей напрямок можна стисло охарактеризувати як анти-феноменологію. Звичайно, парадокс «епістемічного всезнання» каже нам, що іноді висновки з прийнятих аксіом можуть бути інтуїтивно неприйнятними, але це, скоріш, свідчить про те, що в такому випадку концепція або методологія «розумніші» за свого творця. На такі контрінтуїтивні наслідки феноменології Гуссерля ми і хотіли би подивитися за допомогою спекулятивного реалізму, хоча б задля евристичної мети.

Спекулятивний реалізм, як і вся посткантівська метафізика, ставить перед собою задачу відповісти на питання співвідношення феноменів та трансцендентних до них об'єктів (далі – просто об'єкти) (Гарман, 2011). Цей напрям, зокрема в тому виді, який відстоює Г. Гарман, критикує кантіанський (та посткантіанський) кореляціонізм (кореляції відбуваються між суб'єктом та

об'єктом), який обмежує реальність людиномірним досвідом. Спекулятивний реалізм наполягає, що людська свідомість (навіть у формі трансцендентального Ego або Dasein) не має якогось особливого метафізичного положення. Відстоювати зворотнє, на погляд представників цього підходу, – це те ж саме, що стверджувати, що, наприклад, твердість каміння має якийсь особливий метафізичний статус. Людська свідомість, як і інші властивості різних об'єктів, не має особливого онтологічного статусу; це лише один з аспектів Світу (Світ не обмежений Природою). По суті, Гарман, спираючись на Гуссерля та Гайдеггера, розробляє феноменологію об'єкта, «речі в собі», щодо якої проекти Гуссерля і Гайдеггера (та інш.) є лише егоцентричними, суб'єкт-орієнтованими антиреалістськими метафізиками. Гарман і його однодумці приймають феноменологічну методологію, але відмовляються від метафізики кореляціонізму.

Відповідно до спекулятивного реалізму, особливо до «Об'єкт-Орієнтованої Онтології» (Гарман, 2018), об'єкти взаємодіють один з одним лише через певні аспекти, не розкриваючись в повній мірі один одному. Наприклад, чашка і стіл взаємодіють лише через конкретні свої ознаки, властивості; інші їхні особливості у цьому не є задіяними. Таким чином, кожен об'єкт має багато прихованих аспектів, які залишаються недоступними ні інтероб'єктивно, ні навіть інтраоб'єктивно. Це саме стосується і взаємодій таких об'єктів, як людина, з іншими об'єктами Світу (що включає і людину). Ця перспектива має на меті вийти за рамки орієнтованих на людину суб'єкт-об'єктних кореляцій до розуміння об'єктів *per se*. Спекулятивний реалізм кидає виклик антропоцентричним поглядам, які вважають людську свідомість ключем до розуміння Світу. Парадоксально, але навіть об'єктивістська спрямованість науки Нового часу – це проєкт імпліцитного кореляціонізму (Гарман, 2011). Людина – лише один з багатьох об'єктів у Світі. Можна сказати, що в якомусь сенсі спекулятивні реалісти повертають проєкт десакралізації Світу в інший бік. Реальність назавжди залишається, зрештою, загадковою та прихованою (Гарман, 2012).

З показаної метафізичної установки впливають уявлення спекулятивного реалізму про час. Порівняно з кореляціонізмом Гуссерля, що зосереджений на людському досвіді, спекулятивні реалісти прагнуть дослідити ширшу метафізичну реальність, на яку лише натякає перший підхід. Спекулятивний реалізм пропонує вийти за межі кантіанських і феноменологічних обмежень і дослідити метафізику об'єктів, але з постметафізичним «щепленням» посткантівської метафізики. В спрощеному вигляді метафізика об'єкта розкривається через систему поляризацій між реальними та сенсуальними (насправді інтенціональними) об'єктами і реальними та сенсуальними властивостями. Тоді, коли феноменологія Гуссерля розкриває часові структури, притаманні людській свідомості, «дужкуючи» час об'єкта, спекулятивний реалізм Гармана спонукає до глибшого розуміння самих об'єктів, припускаючи, що останні можуть володіти часовими властивостями або способами існування, які виходять за межі того, що відкривається лише через людиномірну точку зору. Наприклад, результатом об'єкт-орієнтованого аналізу Гармана є експлікація

часу як результату поляризації між сенсуальним об'єктом (субстрат) та сенсуальними властивостями об'єкта (тропи). В цій же системі експлікується поняття простору та інших аспектів Світу об'єктів (Гарман, 2011).

Виходячи з того, що метафізичні аспекти об'єктів і реальність в цілому не можуть бути повністю «схоплені» лише через людський досвід, вважаємо вельми перспективним такий онтолого-методологічний проєкт, в якому спадщина Гуссерля збагачується та/або висвітлюється моделями спекулятивного реалізму (або іншими спорідненими концепціями). Звичайно, реальність не цілком доступна людині, але частково – через інтеграцію знання щодо певних аспектів об'єктивного існування речей світу, які виявляються через їхню обмежену взаємодію, та того, як ця картина відкривається у досвіді, – завіса таємничості нашого дивного світу все ж таки може в якійсь мірі бути відкрита.